

Spinoza'dan Hareketle Noah (2014) Filmi Çözümlemesi

Büyük Tufan anlatısı tarihin en eski düşünce metinlerinden birini oluşturmaktadır. Sümerlilere ait olduğu kabul edilen tabletlerde ve Gılgamış Destanı'nda kendisine önemli bir yer edinen Büyük Tufan anlatısı, insanlığın toplumsal hafızasından hiçbir zaman silinmemiştir.

Kutsal kitaplar bu anlatının yayılmasında ve günümüze değin gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Tevrat'ta, İncil'de ve Kuran-ı Kerim'de hemen hemen benzer biçimde Nuh ve Tufan anlatısı bulunmaktadır. Haliyle Nuh ve Tufan anlatısı hem dinî hem de seküler boyutlarıyla düşünce tarihi açısından oldukça kıymetli veriler sunmaktadır. Zira bu anlatı, kutsal kitapların tefsirleri vasıtasıyla bilgiler ve filozoflar tarafından yorumlandığı gibi tarih, coğrafya, biyoloji vb. alanlarda da kendini göstermiştir. Örneğin milletlerin tarihinin işlendiği klasik metinlerde, Hazret-i Âdem'den sonra insanlığın ikinci atası Hazret-i Nuh görüldüğü için bütün toplulukların Nuh'un soyundan geldiği kabul edilerek soy ağaçları çizilmiştir. Buna göre var olan bütün halklar Nuh'un oğulları Ham'ın, Sam'ın ve Yafes'in soyundan gelmiştir. Türklerin Yafes'in soyundan geldiğine dair kurgular birçok eserde bulunabilir.

Yine Nuh anlatısı coğrafi ve biyolojik dağılım teorilerinin çıkış kaynağı olmuştur. Söz konusu teoriye göre Cennet Dağı adlı bir yerde insanlık yaratılmış, burada bütün iklimlerin bulunmasından ötürü tüm canlılar yaşamlarını Cennet Dağı'nda sürdürebilmiştir. Tufanla birlikte bu dağın büyük bir kısmı sular altında kalmış fakat dağın zirvesine tırmanan canlılar hayatta kalabilmiştir. Nihayetinde insan ve diğer canlılar Cennet Dağı'ndan dünyaya yayılmıştır. Elbette birçok açıdan Nuh ve Tufan anlatılarının etkileri incelenebilir. Ancak ben Spinoza'nın görüşleri bağlamında 2014 yapımı *Noah* filmi üzerinden bir şeyler yazmaya çalışacağım.

Filmin yönetmenlik koltuğunda Darren Aronofsky oturuyor. Filmin oyuncu kadrosu etkileyici: Russel Crowe, Emma Watson, Anthony Hopkins... Film, kutsal metinlerdeki anlatıyla uyumsuzluk taşıyan yönler barındırdığı için oldukça eleştirilmiş. Aronofsky bu eleştirilere cevap verirken mealen şöyle söylüyor: "Kutsal metinde Nuh'un (ve ailesinin) düşüncelerine duygularına dair en ufak bir şey yok hatta Nuh konuşturulmuyor bile, ben tam da bu duygulanımı dramatize etmek istedim."

Yeri gelmişken *Noah* filminin çok kısa bir özetini sunmakta fayda var. Hikâye, Nuh'un babasının öldürülmesiyle başlıyor ki burada filmin temel çatışması gözler önüne seriliyor. Buna göre Kabil oğullarıyla Şit'in oğulları arasında, Kabil'in Habil'i öldürmesinden bu yana bir çatışma söz konusu. Kabil'in oğulları yeryüzünü, bir anlamda cenneti, adeta cehenneme çeviriyor. Bölgede herhangi bir ağaçlık alan bırakmadıkları gibi bütün toprağı daha fazla kıymetli maden çıkarmak amacıyla sömürüyorlar. Bu zulümden hayvanlar da kurtulamıyor. Aslında filmin ana anlatılarından biri "ekolojik kriz" teması. Bilmiyorum Aronofsky iyi bir Bookchin okuyucusu mu ama daha filmin ilk dakikalarından itibaren Bookchin'in görüşlerini güzel şekilde özetliyor: İnsanın doğa üstünde kurduğu tahakküm, insanın insan üstünde kurduğu tahakkümün bir yansımasıdır.

İnsanın habis duygularından ötürü yeryüzünden kaldırılması gerektiği düşüncesi filmin önermelerinden birini oluşturuyor. Film bu yönüyle Bookchin'in de ötesinde daha radikal ekolojist düşünürlere yaklaşıyor. Özete geri dönecek olursak, Kabil oğullarıyla Şit oğulları arasında yani Nuh'un ataları arasında yaşanan bu çatışma Nuh'un babasının ve dedesinin "toplum dışı yahut kent dışı" bir yaşama sürüklenmesine sebebiyet veriyor. Bu nedenle Nuh da tıpkı babası ve büyükbabası gibi insanlardan uzak bir yerde, üç oğlu ve eşiyle birlikte yaşıyor.

Bir gün geyiğe benzer bir hayvanı avlamaya çalışan insanlar Nuh'un yerini buluyor. Nuh o gece rüya vasıtasıyla vahiy alıyor. Rüyasında bütün insanlığın suda boğulduğunu görüyor. Vahiy üzerine Nuh ailesini de alarak büyükbabasına olanları danışmak için yola çıkıyor, yolda yakılmış yıkılmış kentler, ölü cesetler görüyor. Yalnız bir kız çocuğunu yaralı olarak buluyorlar ve onu da yanlarına alıyorlar. Bu esnada insanlar Nuh'u buluyorlar ve peşlerine takılıyorlar. İnsanlardan kaçan Nuh, devlerin yurduna girmek zorunda kalıyor ki burada hikâyenin bir başka unsurları karşımıza çıkıyor.

Anlatıya göre Hazret-i Âdem ve Havva Tanrı buyruğuna karşı geldikleri için cezalandırılıyorlar, Âdem ve Havva'nın bu durumuna üzülen bir kısım melekler, onlara yardım ediyorlar ancak onlar da Tanrı tarafından cezalandırılarak "nur" dan taşa dönüştürüyorlar ve yeryüzünde yaşamaya mahkûm ediliyorlar. Üstelik Âdemoğulları tarafından kendileri de zulüm görüyor. Bu nedenle onlar da insanlara yardım etmekten vazgeçiyorlar ve onlara karşı düşmanlık güdüyorlar. Yalnızca Nuh'un büyükbabası devlere yardımcı olduğu için onunla iyi geçiniyorlar. Devler Nuh ile karşılaştıklarında onu tanımadıkları için yardım etmeseler de onun Tanrı'dan vahiy aldığına kani olunca yardım etmeyi tercih ediyorlar ve geminin yapımında büyük katkı sunuyorlar.

Kuran-ı Kerim'in anlatisının aksine, Nuh insanlara hiç tebliğde bulunmuyor hatta onları gemiye almak bir yana, masum ve yoksun insanlar dahil hiçbirisini gemiye almıyor. O gördüğü vahiy, kendisi ve soyu da dahil bütün insanların yeryüzünden silinmesi gerektiği şeklinde yorumluyor. İşte onun bu algısı filmdeki başka bir çatışmayı doğuruyor: Gemide Nuh'un eşi dışında tek bir kadın mevcut, o da İla. İla, Nuh'un yaralıyken bulduğu kız. İla ile Nuh'un oğlu Şem arasında bir yakınlık söz konusu ancak İla'nın yaralarından ötürü kısır olduğu biliniyor. Haliyle Nuh İla'yı gemiye almakta herhangi bir tereddüt yaşamıyor. Nitekim diğer oğlu Ham, kendisi için bir kızını gemiye getirmek istediğinde Nuh kızını ölüme terk etmek pahasına ardında bırakıyor. Bütün canlıların gemiye binmesine müsaade eden, onlardan çiftler çiftler alan Nuh, insanlığın soyunun tükenmesi gerektiğine inanıyor -bu yönüyle de radikal ekoloji görüşlerine yaklaşıyor-. Ancak tufan koptuktan sonra Nuh, İla'nın hamile olduğunu öğreniyor. Vahiy gereği bütün insan soyunun tükenmesi gerektiğine iman eden Nuh, eğer kız çocuk doğarsa onu doğar doğmaz öldüreceğini vadediyor. İla, ikiz kız doğduğunda bıçağı bebeklerin kafasına dayamasına rağmen öldüremeyen ve Tanrı'ya karşı geldiğini düşünen Nuh, Tufan bitip karaya çıktıklarında kendini ailesinden de koparıp içkiye veriyor. Bir süre sonra İla'nın kendisiyle konuşmasının ardından Tanrı'nın isteğinin aslında yepyeni bir başlangıç kurulması olduğuna kanaat getiriyor ve böylelikle ilahi inayete yeniden kavuşuyor.

Aslına bakılırsa film, Tevrat'ın Tekvin bölümüyle büyük benzerlikler taşıyor. Tekvin'de Tanrı'nın insanı yarattığı için pişman olduğu, insanların yeryüzünde bozgunculuk yaptığı için tamamen yok edilmesi

gerektiği anlatılıyor. Hatta Tufan sonrasında Nuh'un kendisini içkiye verdiği ve tamamen çıplak şekilde kumlar üzerinde yattığı da anlatılıyor. Tüm bu anlatılar yıllardır tefsir uzmanlarınca tartışılmaktadır. Burada bizi ilgilendiren, tefsir konusunda gelenek dışı bir yorum oluşturan Spinoza'nın yapmış olduğu yorumlardır. Çünkü bence film, Spinoza'nın düşüncelerinden oldukça etkilenmiştir. Bilindiği üzere Spinoza da bir Yahudi'dir. İyi bir teoloji eğitimi aldıktan sonra görüşleri nedeniyle tekfir edilip halkından uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Onun peygamberlik hakkındaki görüşleri Teolojik-Politik İnceleme adıyla düşünce tarihinde yer bulmuştur. Şunu söylemekte fayda var ki Spinoza, Nuh'tan sadece birkaç pasajda bahsetmiştir. Ancak eserinde vahiy ve peygamberlik hakkında yapmış olduğu yorumlamalar Nuh hakkında da birçok şey söylemektedir. O halde söz konusu paragrafı aynen alıntılalım (Spinoza, Teolojik-Politik İnceleme, (çev. Cemal Bali Akal ve Reyda Ergün), Dost Yayınevi, 2016):

Gerçekten de o zaman canı isteyen, aynı hakla, Kutsal Kitap'ın her bölümü için bunu söyleyebilir: Böylece habisliğin icad edebileceği her türlü saçmalık ve kötülük, Kutsal Kitap'ın otoritesine sığınarak savunulabilir ve yapılabilir. Oysa bizim savunduğumuz şey dinsizce olan hiçbir şey içermez. Çünkü Süleyman, Yeşaya, Yeşu vs. peygamber olmalarına rağmen yine de insandılar. İnsani olan hiçbir şeyin onlardan uzak olmadığını düşünmeliyiz. Tanrı'nın insan türünü ortadan kaldırdığı da Nuh'a anlayışına göre vahyedildi. Çünkü o, Filistin dışında, dünyada kimsenin yaşamadığına inanıyordu. Peygamberler, dine bağlılık hiçbir zarar görmeden, yalnızca bunlardan değil, ama daha önemli başka şeylerden de habersiz olabilirlerdi; oldular da... Gerçekten de, tanrısal öznelikler konusunda özgün hiçbir şey öğretmediler. Tersine, Tanrı hakkında sıradan insanın fikirlerine tıpa tıp benzer fikirleri vardı. Vahiyler de bu fikirlere uyarlandı. Kutsal Kitap'ın birçok bölümünde göstereceğim bunu. Öyle ki, peygamberlerin, mizaçlarındaki yüksek düzey ve benzersizlikten çok, dine bağlılıkları ve kararlılıkları nedeniyle övülüp yüceltildikleri kolayca görülecektir.

Salt bu paragraf okunsa dahi hem Teolojik-Politik İnceleme hakkında hem de Noah filmi hakkında birçok şey söylemiş oluruz. Yine de Spinoza düşüncesi hakkında belki birkaç şey daha ifade edilebilir. Spinoza, modern felsefenin kurucu isimlerinden biri olarak görülmektedir. O Descartes'in eleştirel bir takipçisidir. Descartes'in felsefi yöntemini büyük oranda destekler ama onun görüşlerine daha ihtiyatlı yaklaşır. "Akıl çağı"nın şafağında akla karşı da temkinlidir. Duyguların ve arzuların öneminin farkındadır, haliyle insanın yetkin bir akıl vasıtasıyla iradesini tecessüm ettirebileceğine inanmamaktadır. İşte onun bu görüşleri Peygamber ve Vahiy yorumlarında da kendini göstermektedir.

Peygamberler, sıradan insanlardan hiç de farklı olmayan bir şekilde, duygularıyla, arzularıyla bir insandır. Dünyayı diğer insanlar nasıl görüyorsa onlar da öyle görür. Kimi Spinoza yorumcuları Peygamberlerin gerçekten Vahiy alıp almadıkları konusunda Spinoza'nın içinde bulunduğu ortam nedeniyle düşüncelerini yumuşatarak aktardığını, dolayısıyla aslında ne peygambere ne de vahye inandığını ifade etmektedirler. Diğerleri ise Spinoza'nın Tanrı inancına da ve gerçekten yazdığı şekliyle Vahye inandığını belirtmektedirler. Ancak her iki kesim de vahyin özgün bir yorumuna sahip olduğunu söylerler -gayet tabii, onun düşünceleri öncüllerinden tamamen kopuk değildir; İslam düşünürleri İbn Rüşd ve İbn Tufeyl'den ne denli etkilendiği dikkatle incelenmelidir.-

Spinoza'ya göre peygamberler, Tanrı'dan aldıkları vahiy tamamen kendi yeteneklerine, algılarına, duygularına ve hatta arzularına göre anlarlar. Filmde de görüleceği üzere Nuh'un Tanrı ile irtibatı sadece rüya vasıtasıyla olmuştur. Rüyanın yorumu tamamen Nuh'a aittir. Bu yorum için büyük babasından yardım aldığına onun da fazla bir yardımı dokunmaz. Gördüğü şey yeni bir rüyadır. Bu açıdan yaklaşıldığında; büyükbabasının, babasının ve kendisinin insanlardan devamlı kötülük gördüğü, onlardan kopuk bir hayat yaşadığı göz önüne alındığında onun rüyayı bütün insanların hayatının yok

olması gerektiği gibi yorumlaması gayet doğaldır. Onun nihai isteği de bu gibi görülmektedir. Spinoza'nın bir başkayerde dediği gibi: Peygamberlik hiçbir zaman peygamberleri daha bilgili yapmadı, aksine onları önyargıları içinde bıraktı.

Kaldı ki rüyanın görülmesindeki sebeplilik ilkesi irdelendiğinde rüyanın Tanrı'dan gelip gelmediği de oldukça belirsiz kalacaktır. Filmde Nuh'un rüyanın yorumu konusunda şüpheye düştüğü görülmekte ancak rüyanın Tanrı'dan geldiğine dair herhangi bir şüpheye düştüğü görülmemektedir. Öte yandan, Nuh'un Tanrı ile ilişkisine dair de filmde hiçbir şey görülmez. Sözgelimi dua eden, işaret bulmak için çaba gösteren ya da ibadet eden bir Peygamber yoktur ortalıkta. Tıpkı Spinoza'nın dediği gibi sadece "dine bağlılığı ve kararlılığı" olan bir insan mevcuttur. Bu kararlılık kendisini öylesine gösterir ki torunlarını öldürme konusunda son âna kadar hiçbir geri adım atmaz. Bu durum bizi Spinoza'nın paragrafındaki ikinci cümleye götürmektedir.

Bebeklere kıyacak derecede bir kötülük varsa ya da İbrahim düşünüldüğünde oğlunu kurban etme gibi bir fikir varsa ya da Musa'nın girdiği savaşlar hatırlanırsa bunların hepsi Peygamberlerin insani niteliklerinden ötürü meydana gelmiştir çünkü Tanrı vahiy veriyse bile onlar yalnızca algılarına göre vahiy yorumlamışlardır. Zira peygamberler Tanrı'dan doğrudan "şunu yap, bunu yap" diye vahiy almazlar. Ya rüyadayken ya da uyku ile uyanıklık arasında vahiy alırlar. Üstelik vahiy doğrudan sözlü almış olsa dahi çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Örneğin, Tanrı vahiy nasıl iletir? İnsanın diline indirgeyerek mi yapmaktadır? Dahası, arada vahiy melekleri olduğu konusunda kitabi dinler ortak görüşe sahiptir. O halde Tanrı önce melekler katına indirip onun aracılığıyla peygambere, peygamber aracılığıyla da insanlığa mı seslenmektedir? Böyleyse yaklaşık dört kırılma gerçekleşmektedir.

Buradan hareketle Tanrı'nın ilk sözüyle, insanlara ulaşan söz arasında farklılıklar mevcut mudur? Başka açıdan, Tanrı bir mevzuyu tümel olarak peygamberin zihnine yerleştirmiş, peygamber de insanların anlayacağı şekilde mi onu aktarmıştır? Bu tür sorular çoğaltılabilir ancak filmde vahyin tek yolu olarak rüya gözükmektedir ve insanlığa tebliğe dair bir ayrıntı bulunmamaktadır.

Filmde ve Spinoza'nın görüşlerinde çarpıcı olan diğer kısım, Nuh'un Tanrı'yı tanımak bakımından diğer varlıklardan hiçbir farkının olmayışdır. Kabil'in oğulları da Tanrı'nın varlığını kabul ederler, onlar da Tanrı'nın insanoğlunu cezalandırdığını bilirler ve yeryüzünde kötülük yaptıklarının farkındadırlar. Nuh ile onlar arasındaki tek fark, Kabil'in oğulları Tanrı'nın Nuh ile konuştuğuna inanmazlar. Çünkü onlara göre Tanrı artık yeryüzüyle iletişimi koparmıştır. Nuh onları ikna etmek için ya da Tanrı'yı anlatmak için hiçbir çaba göstermez. O sadece kendisine vahiy geldiğini bilmektedir ve kendisini vahye göre davranmak zorunda hissetmektedir.

Son olarak biraz tereddüt ederek Tufan hakkında bir şeyler söyleyebilirim. Spinoza'ya göre tabiat yasaları ile Tanrı'nın kararı ve yönetimi arasında bir fark bulunmamaktadır. Bu görüşü filme ve tufana uyarladığımızda, insanlığın doğal felaketi kendi elleriyle getirdiği aşikâr bir şekilde görülmektedir. İnsanların maden arama nedeniyle, ilkel düzeyde de olsa endüstriyel üretime geçmesi doğa üzerine onulmaz yaralar açmıştır. Bunun sonucunda doğa kendi intikamını tufan vasıtasıyla almıştır. Spinoza açısından doğa ile Tanrı arasında fark tespit etmek mümkün değildir.

Son olarak Aronofsky'nin "kutsal kitapta Nuh'un düşüncelerine ve duygularına dair bir şey yok" sözlerini hatırlayalım. Spinoza da tam bu sözün amacına hizmet eden bir tefsir anlayışı geliştirmiştir. Spinoza bir filozof değil de yönetmen olsaydı Noah filmi çekirdi.

Kadir Kaan Güler, "Spinoza'dan Hareketle Noah (2014) Filmi Çözümlemesi"

<https://www.fikirtepedi.com/sinema/spinozadan-hareketle-noah-2014-filmi-cozumlemesi/>

(Yayın Tarihi: 26 Mayıs 2024).